

Корпоративний семінар-тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності»

В.В. Корсакевич
старший викладач
кафедри психології,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті подано зміст і структуру корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу»

В статье поданы содержание и структура корпоративного семинара-тренинга «Психология развития конкурентоспособности персонала высшего учебного заведения частной формы собственности».

This article contains content and structure of corporate training seminar «Psychology of competitiveness staff of higher education to private ownership».

Ключові слова: персонал вищого навчального закладу приватної форми власності, корпоративний семінар-тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Постановка проблеми

Ефективна діяльність сучасних вищих навчальних закладів приватної форми власності на ринку освітніх послуг в умовах конкуренції за висококваліфікований персонал, клієнтів може бути забезпечена за умови грамотно організованої політики системного управління розвитком конкурентоздатності викладацького персоналу. Суттєву роль у практичному вирішенні цієї проблеми відведено впровадженню ефективних форм розвитку психологічних характеристик конкурентоздатності викладацького персоналу вищих навчальних закладів приватної форми власності.

За останні роки тренінг став досить поширеною формою психологічної практики, проте в умовах вищої школи застосовується переважно поза навчальним процесом. Викладачі вищої школи цю форму організації навчального процесу сприймають адекватно. Зазначимо, що чимало науковців висвітлюють власний досвід щодо застосування навчального тренінгу в освітньому процесі вищої школи [12; 16; 18].

Навчальні тренінги визначаються як

спеціально організовані дії з моделювання навчальних ситуацій з метою формування базових понять і психологічної компетенції на основі планування у вирішенні проблем з індивідуального досвіду учасників.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Беручи до уваги всі надбання сучасної науки та практики діяльності освітніх організацій, недостатньо вивченими є психологічні основи підготовки викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності до розвитку власної конкурентоздатності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є представлення змісту та структури корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Виклад основного матеріалу дослідження

Організаційною формою програми психологічної підготовки викладацького персоналу вищого навчального закладу до

розвитку конкурентоздатності є семінар-тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Особливістю психологічної підготовки такого персоналу до розвитку конкурентоздатності є те, що вона повинна бути організована системно та будуватися з дотриманням психологічних принципів і методів навчання, що виявляється в спеціальних формах і методах корпоративного семінару-тренінгу.

Зазначимо, що в основу дизайну та змісту тренінгу покладено визначену нами структуру експериментальної моделі розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності [8], яка включає дві основні складові:

1) соціально обумовлену підструктуру;

2) підструктуру досвіду, що емпірично аналізується і, в результаті, її найбільш проблемні показники [9] підлягають розвитку в процесі реалізації семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Базуючись на підходах, розроблених у лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України [6; 11; 16; 19-22]; розробках таких сучасних фахівців, як Д.О. Барабась, І.В. Вачков, Ж.В. Зав'ялова, О.О. Фарба, К. Каденільяс-Нечаєва, М.Н. Авдюніна, М.В. Кларін, Л.М. Віткін, С.М. Лаптев, Т.В. Фініков, С.М. Піддубна [1; 2; 4; 7; 14]; використанні інноваційних підходів у педагогічній діяльності вищої школи [3; 10; 14-16], досвіді роботи департаменту з корпоративної роботи, власного досвіду психологічної практики автора роботи тощо, а також урахуваючи результати констатувального етапу дослідження [9], було розроблено програму семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Структура вказаного семінару складається з чотирьох основних частин, що відповідають певним етапам:

I. Вступна частина тренінгу (організаційно-підготовчий етап: тренер (або практичний психолог) разом із учасниками готує приміщення для проведення тренінгу (вибір аудиторії, створення в ній «робочих зон», підготовка канцтоварів тощо)).

II. Основна частина тренінгу (основний етап: група спільно опрацьовує питання з проблеми розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу з використанням різноманітних інтерактивних форм, прийомів і методів роботи).

Модуль 1. «Розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Модуль 2. «Розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

III. Виконання домашнього завдання: реалізація індивідуальних корекційно-розвивальних програм розвитку власної конкурентоздатності з отриманням індивідуальних психологічних консультацій практичного психолога організації.

IV. Заключна частина тренінгу (завершальний етап: здійснення рефлексивного аналізу занять (тренер і учасники тренінгу визначають позитивні моменти заходу, відзначають виявлені потенційні власні резерви, узагальнюють результати роботи тренінгової групи тощо).

Проаналізуємо більш детально основні характеристики корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності»:

1. Мета семінару-тренінгу – актуалізація мотивів розвитку власної конкурентоздатності, розкриття та оптимізація потенціалу конкурентоздатності, саморозвиток власної конкурентоздатності, розроблення системи психологічних умов і напрямів розвитку конкурентоздатності персоналу на рівні особистості викладачів та в системі корпоративного навчання персоналу

вищого навчального закладу приватної форми власності.

2. Основні інтерактивні техніки для реалізації семінару-тренінгу:

- заповнення робочих аркушів (вивчення очікувань);
- діагностичні зрізи;
- метод незавершених речень (із подальшим груповим обговоренням);
- робота в міні-командах;
- інтелект-карти;
- SWOT-аналіз;
- метод «мозкового штурму» (індивідуальний, парний і груповий варіанти);
- метод творчого проектування (створення творчих проектів);
- побудова індивідуальних корекційно-розвивальних програм (за результатами діагностики та/або власної рефлексії досвіду роботи в тренінгу учасники розробляють індивідуально/в парах/спільно з тренером програму розвитку власної конкурентоздатності);
- виконання домашнього завдання;
- рефлексія заняття (індивідуальна; групова);
- анонімне анкетування «Аналіз ефективності роботи тренінгу»;
- індивідуальне консультування практичного психолога (за потребою учасників тренінгу) тощо.

3. Обсяг психологічної підготовки (реалізації семінару-тренінгу) всього становить 56 годин: 16 академічних години очно-аудиторного формату та 40 астрономічних годин (5 днів по 8 годин) заочно-позааудиторного формату семінару-тренінгу;

Семінар-тренінг триває протягом 8 днів:

1) 1-й робочий день (4 години) реалізація вступної частини тренінгу – очно-аудиторний формат семінару-тренінгу;

2) 2-й робочий день (4 години) реалізація модуля 1 основної частини тренінгу – очно-аудиторний формат семінару-тренінгу;

3) 3-й робочий день (4 години) реалізація модуля 2 основної частини тренінгу – очно-аудиторний формат семінару-тренінгу;

4) 4-13-й робочі дні (80 астрономічних годин = 10 днів по 8 годин) реалізація виконання домашнього завдання – заочно-позааудиторний формат семінару-тренінгу;

5) 14-й робочий день (4 години) реалізація заключної частини тренінгу – очно-аудиторний формат семінару-тренінгу.

Залежно від конкретних потреб освітньої організації або її окремих підрозділів (факультету, кафедри) часовий обсяг тренінгів може збільшуватися або зменшуватися.

4. Зміст корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності»:

I. Вступна частина тренінгу (2 години) – очно-аудиторна частина:

- заповнення робочих аркушів (вивчення очікувань);
- 1-й діагностичний зріз;
- практична вправа: «Знайомство» шляхом створення та презентації квітки власної конкурентоздатності [21].

II. Основна частина тренінгу (8 годин) – очно-аудиторний формат.

Модуль 1. «Розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності» (4 години):

- робота в міні-командах «Створення творчої моделі конкурентоздатного викладача ВНЗ приватної форми власності»;
- презентація результатів роботи «Презентація творчої моделі конкурентоздатного викладача ВНЗ приватної форми власності»;
- SWOT-аналіз власної конкурентоздатності (індивідуальна робота);
- міні-лекція «Структура конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

Модуль 2. «Розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності» (4 години):

- метод незакінчених речень (з подальшим груповим обговоренням) «Конкуренція – це...»;

- метод «мозкового» штурму «Розуміння значення конкуренції у професійному житті педагога ВНЗ. Визначення рис (із урахуванням порівняльної характеристики з тими рисами конкурентоздатності, які виявлені в результаті опитування викладачів ВНЗ приватної форми власності), характерних для конкурентоздатної особистості, можливі методи їх діагностики та розвитку у подальшій діяльності»;

- групова дискусія «Психологічні умови, які впливають на необхідність розвитку рис конкурентоздатної особистості викладача ВНЗ»;

- самобрендинг «Персональний особистий бренд викладача ВНЗ»;

- робота в малих групах (підгрупі) «Продемонструвати конструктивну та деструктивну стратегії конкурентної взаємодії й обґрунтувати доцільність їх використання при вирішенні різних професійних ситуацій»;

- робота зі структурно-логічними схемами (інтелектуальними картами);

- робота в малих групах (підгрупі) «Розроблення системи методів та ефективних форм розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу освітньої організації приватної форми власності (на індивідуальному та груповому рівнях)»;

- побудова індивідуальних корекційно-розвивальних програм (за результатами діагностики та/або власної рефлексії досвіду роботи в тренінгу учасники розробляють індивідуально/в парах/спільно з тренером програму розвитку власної конкурентоздатності).

III. Виконання домашнього завдання (80 астрономічних годин) – заочно-позааудиторний формат семінару-тренінгу.

Учасники семінару-тренінгу реалізують індивідуальні корекційно-розвивальні програми розвитку власної конкурентоздатності з отриманням індивідуальних психологічних консультацій практичного психолога організації. Вони також само-

стійно працюють над розвитком власної конкурентоздатності, ведуть щоденник, до якого занотують послідовні кроки з розвитку конкретних психологічних характеристик, які є, за результатами діагностики, суттєвими для розвитку власної конкурентоздатності.

IV. Заключна частина тренінгу (4 години) – очно-аудиторний формат.

Учасники здійснюють рефлексивний аналіз занять (разом із тренером визначають позитивні моменти тренінгу, виявлені потенційні власні резерви, підсумовують результати виконання домашнього завдання, власної активності щодо розвитку конкретних, актуальних для окремої людини психологічних характеристик з кожної підструктури конкурентоздатності, узагальнюють результати роботи тренінгової групи тощо):

- рефлексія заняття (індивідуальна, групова), у рамках якої учасники тренінгу спільно обговорюють свої враження від участі в програмі (відзначають найбільш вдалі та цікаві форми роботи, висловлюють конструктивні побажання собі, іншим учасникам занять і тренерам (практичному психологові) щодо вдосконалення роботи під час тренінгу);

- анонімне анкетування «Аналіз ефективності роботи тренінгу»;

- 2-й діагностичний зріз;

- індивідуальне консультування практичного психолога (за потребою учасників тренінгу) тощо.

Вимірювання ефективності впровадження корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності» базується на розробках фахівців [6; 16; 19; 21] і здійснюється за допомогою критеріїв:

- 1) розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності викладацького персоналу;

- 2) розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу;

3) аналіз реалізації очікувань учасників тренінгу щодо навчання;

4) оцінка учасниками ефективності тренінгу;

5) оцінка емоційного стану учасників.

З метою вивчення ефективності тренінгу за 1-2 критеріями перед початком заходу учасникам експериментальної групи пропонується дати відповіді на такі запитання:

1. «Які знання та практичні навички я хочу отримати на семінарі-тренінгу?» (1 критерій «аналіз реалізації очікувань учасників тренінгу щодо навчання»).

2. «Яким є мій емоційний стан?» (2 критерій «оцінка емоційного стану учасників тренінгу»).

Вивчення ефективності експериментального навчання за 1-2 критеріями учасники нашого дослідження здійснюють за шкалою оцінки від 1 до 5 балів (1 – негативний полюс, 5 – позитивний полюс шкали).

З метою вивчення ефективності тренінгу за 3-4 критеріями («розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності учасників тренінгу» та «розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду учасників тренінгу») перед початком тренінгу та після його проведення з учасниками експериментальної та контрольної груп реалізуються 1 та 2 діагностичні зрізи (до формувального експерименту та після нього). Для вимірювання основних критеріїв цієї групи (3 критерій «розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності учасників тренінгу» та 4 критерій «розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду учасників тренінгу») використовується скорочений за результатами експериментальної частини роботи [9] та з урахуванням потреб організації комплекс психологічних методик «Аналіз конкурентоздатності викладацького персоналу ВНЗ приватної форми власності» (О.А. Філь, В.В. Корсакевич) [22].

Окрему увагу звертаємо на той факт, що до програми формувального експерименту включаються, насамперед, ті характерис-

тики, що за результатами констатувальної частини дослідження виявилися найбільш проблемними для опитаних по масиву в цілому. Нами також було враховано потреби організації в розвитку насамперед тих характеристик, що сприятимуть забезпеченню більш ефективної професійної діяльності викладацького персоналу, наданню їм послуг більш високого рівня якості, підвищенню рівня розвитку конкурентоздатності вищого навчального закладу.

Ураховуючи реалії та можливості організації корпоративної роботи з персоналом, що має постійну зайнятість і значне годинне навантаження з аудиторної роботи та інших видів активності, достатньо складно на тривалий час відірвати викладачів від виконання своїх безпосередніх обов'язків, тому формат семінару-тренінгу може більше спрямовуватися на актуалізацію потреби в розвитку власної конкурентоздатності. Її системне вирішення в контексті корпоративного навчання потребує, на нашу думку, спеціальної окремої роботи, можливо, навіть організації роботи окремого департаменту в університеті, що здійснював би високоякісне діагностування з використанням науково-обґрунтованих підходів, моніторингу та практичних дій щодо розвитку конкурентоздатності всіх працівників вищого навчального закладу.

Висновки

1. З метою ефективного вирішення проблеми психологічної підготовки викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності до розвитку конкурентоздатності доцільно розробляти та впроваджувати корпоративний семінар-тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

2. Дизайн і зміст вказаного корпоративного семінару-тренінгу базується на визначеній структурі експериментальної моделі розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності, яка включає такі основні складові:

1) соціально обумовлена підструктура;
2) підструктура досвіду.
3. Структура вказаного корпоративного семінару-тренінгу складається з чотирьох основних частин, що відповідають певним етапам.

4. Зміст основної частини тренінгу забезпечується включенням двох основних модулів: «Розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності» та «Розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності».

5. У процесі розвитку психологічних характеристик конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності доцільно використовувати такі інтерактивні методи та форми навчання: мультимедійна презентація; заповнення робочих аркушів; метод незавершених речень; робота в міні-командах; інтелект-карти; метод «мозкового штурму»; метод творчого проектування; побудова індивідуальних корекційно-розвивальних програм; рефлексія заняття; анонімне анкетування; індивідуальне консультування тощо.

6. Вимірювання ефективності впровадження корпоративного семінару-тренінгу «Психологія розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності» здійснюється за допомогою критеріїв: 1) розвиток психологічних характеристик соціально обумовленої підструктури конкурентоздатності викладацького персоналу; 2) розвиток психологічних характеристик підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу; 3) аналіз реалізації очікувань учасників тренінгу щодо навчання; 4) оцінка учасниками ефективності тренінгу; 5) оцінка емоційного стану учасників.

7. Отримані результати можуть бути поширені у вищих навчальних закладах приватної та державної форм власності, різних рівнів акредитації з метою розвитку конкурентоздатності різних професійних категорій менеджерів і персоналу, а також застосовані в процесі проведення атестації та реалізації системи рейтингування конкурентоздатності викладачів. Результати можуть стати в нагоді в процесі для відбору/добору конкурентоздатних фахівців і здійснення психологічного супроводу проблеми розвитку конкурентоздатності менеджерів і персоналу в освітніх організаціях.

Література

1. *Барабась Д.О.* Навчання персоналу як джерело формування стійких конкурентних переваг компанії / Д.О. Барабась // Стратегія економічного розвитку України : науковий збірник. – Вип. 14 [голов. ред. А.П. Наливайко]. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 205-211.
2. *Вачков І.В.* Основы технологии группового тренинга. Учебное пособие / И.В. Вачков. – М. : Ось-89, 1999. – 136 с.
3. *Вітер М.Б.* Приватні вищі навчальні заклади в освітньому просторі України / М.Б. Вітер // Науковий вісник, 2007. – Вип. 17.6.
4. *Завьялова Ж.В., Фарба Е.О., Каденильяс-Нечаева Е., Авдюнина М.Н.* Энергия бизнес-тренинга. Путеводитель по разминкам : Пособие для практикующего бизнес-тренера / Ж.В. Завьялова, Е.О. Фарба, Е. Каденильяс-Нечаева, М.Н. Авдюнина. – С.-Пб. : Речь, 2005. – 159 с.
5. Економічні науки / Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 2, Т. 1. – С. 159. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_1/156-160.pdf
6. *Карамушка Л.М.* Формування конкурентоздатної управлінської команди на матеріалі діяльності освітніх організацій : монографія / Л.М. Карамушка, О.А. Філь. – К. : ІНККОС, 2007. – 268 с.
7. *Кларин М.В.* Корпоративный тренинг от А до Я : Научно-практическое пособие. – 2-е изд., испр. и доп. / М.В. Кларин. – М. : Дело, 2002. – 224 с.
8. *Корсакевич В.В.* Зміст та структура експериментальної моделі розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності / В.В.

Корсакевич // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2012. – Вип. 35. – С. 61-65.

9. Корсакевич В.В. Емпіричне дослідження підструктури досвіду конкурентоздатності викладацького персоналу вищого навчального закладу приватної форми власності : рівні розвитку спрямованості, соціально-психологічних установок, совісності, маніпулятивного ставлення, парціальної спрямованості / В.В. Корсакевич // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2012. – Вип. 36. – С. 228-234.

10. Кулешова О. В. Факторний аналіз дослідження особливостей самореалізації викладачів вищих навчальних закладів / О.В. Кулешова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : Збірник наукових праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – № 10 (34). – С. 181-186.

11. Максименко С.Д. Розвиток конкурентоздатності персоналу як важлива складова організаційного розвитку освітніх організацій / С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, О.А. Філь // Психологічні умови розвитку конкурентоздатності організації : тези VI Міжнар. наук.-практ. конф. з організаційної та економічної психології (м. Керч, 25-27 червня 2009 р.) / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, О.А. Філь. – К. : Інтерлінк, 2009. – С. 8-12.

12. Мороз Л.І. Професійно-педагогічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) : монографія / Л.І. Мороз / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К. : Надвірнянська друкарня, 2007. – 312 с.

13. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М. ; Воронеж, 2003. – 398 с.

14. Побудова систем управління якістю вищих навчальних закладів : посібник для студ. вищ. навч. закл. : у 2-х кн. / Л.М. Віткін, С.М. Лаптев, Т.В. Фініков, С.М. Піддубна. – К. : Таксон, 2009. – 564 с.

15. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : Філ-студія, 2006. – 320 с.

16. Психологічні умови розвитку конкурентоздатності організацій : тези VI науково-практичної конференції з організаційної та економічної психології (м. Керч, 25-27 червня 2009 р.) / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, О.А. Філь. – К. : Інтерлінк, 2009. – 240 с.

17. Приватная высшая школа в объективе времени : украинский вариант : Монография / М-во образования Украины / ХГИ «НУА» / под. общ. ред. В.И. Астаховой. – Харьков, 2000. – 464 с.

18. Семиченко В. А. Плекаємо педагогічну майстерність : навчальний посібник / [В.А. Семиченко, О.С. Снісаренко, О.В. Брюховецька, А.Ш. Кудусова]. – Вінниця : Планер, 2010. – 674 с.

19. Філь О.А. Технологія розвитку конкурентоздатності персоналу освітньої організації : навчально-методичний посібник / О.А. Філь. – Біла Церква : КОІПОПК, 2008. – 52 с.

20. Філь О.А. Методичний інструментарій для комплексної психологічної діагностики рівня розвитку конкурентоздатності освітніх організацій / О.А. Філь / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Вип. 27 (31) : в 3-х ч. – Ч. 1. – Харків : Вид-во НТУ «ХП», 2010. – С. 326-335.

21. Філь О.А. Тренінг «Психологія розвитку конкурентоспроможності організацій» / О.А. Філь // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : матеріали V Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2012 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – С. 255-256.

22. Філь О.А. Теоретична модель та комплекс психологічних методик для дослідження розвитку конкурентоздатності викладацького персоналу ВНЗ приватної форми власності / О.А. Філь, В.В. Корсакевич // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2012. – Вип. 34. – С. 344-348.